

seven witnesses to have blasphemed against God, he must be executed by stoning”; “If someone converts to Christianity, his relatives inherit all his property.” At the same time, most legal norms remained linked to steppe customary practices or represented a synthesis of Sharia and customary law. Because Islam adopted many elements of steppe tradition, it is often difficult to distinguish between the two. This synthesis is evident in the Jeti Jargy.

In Kazakh society, Islam and ancient folk traditions became intertwined. For instance, the practice of arranging betrothals for infants (besik kuda) was not rejected by Islam. Through this custom, kinship ties were renewed across generations. Islam also accommodated older traditions such as the payment of kalym mal (bride price). Thus, traditional Islam spread widely, preserving elements of pre-Islamic beliefs. Although official religious leadership structures such as imams and mullahs developed, their growth was gradual.

References

1. Podoprigora, R.A. *The State and Religious Organizations (Administrative and Legal Issues)*. Available at: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=35392260
2. Baymakhanov, M.T. *The Increasing Role of International Legal Regulation as a Feature of the Contemporary State of Human Rights*. Available at: <https://cyberleninka.ru/article/n/voznrastayuschaya-rol-mezhdunarodnodpravovogo-regulirovaniya-osobennost-sovremennogo-sostoyaniya-prav-cheloveka>
3. Teteryatnikov, N.Yu. *Theoretical and Legal Aspects of Freedom of Conscience*. Abstract of PhD dissertation in Law. Yekaterinburg, 2002. — 20 p.
4. *Comparative Constitutional Law: Study Guide*. Edited by V.E. Chirkin. Moscow: International Relations, 2002. — 448 p.
5. Zhumashev, R.M., & Sadvokasov, Sh.A. *The History of the Revival of Islam in the Republic of Kazakhstan*. KarU Bulletin. History and Philosophy Series. Available at: <https://history-philosophy-vestnik.buketov.edu.kz/index.php/history-philosophy-vestnik/article/view/668/593>

ӘОЖ 378.1(574)(092)

Е.А. БӨКЕТОВТЫҢ ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ УНИВЕРСИТЕТТІК БІЛІМ БЕРУДІ ДАМУДАҒЫ БІЛІМ БЕРУШІЛІК МИССИЯСЫ

Искаков Е.Р., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

Академик Е.А. Бөкетовтың тұлғасы отандық ғылым мен жоғары білім тарихында айрықша орын алады. Бөкетовтің өмірбаянының бірегейлігі – онда зерттеушілік, ұйымдастырушылық және гуманитарлық қырлардың органикалық түрде тоғысуында: ол – химия мен металлургия саласындағы көрнекті ғалым, жоғары мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, тиімді білім беру тәжірибелерін жасаушы, сондай-ақ жазушы және аудармашы. Ғалымның жүз жылдық мерейтойы аясында оның ағартушылық миссиясын зерделеу тарихи-биографиялық қана емес, сонымен бірге Қазақстан университеттік саласының жаңғыруы үшін өзекті-әдіснамалық мәнге ие [1;2].

«Білім беру миссиясы» ұғымы бұл мақалада университеттің қоғамдық рөлін жүзеге асыратын мақсаттар, қағидалар мен тетіктердің жиынтығы ретінде түсіндіріледі: жоғары білікті кадрларды даярлау, ғылыми білімді ұдайы өндіру, азаматтық жауапкершілікті және мәдени сәйкестікті қалыптастыру. Е.А. Бөкетовтың университет миссиясына деген көзқарасы тұтастығымен ерекшеленді: ол ғылыми мектептің іргелілігін, инженерлік білімнің тәжірибеге бағдарланғанын, гуманитарлық ойлау мәдениетін және қоғамға қызмет ету этикасын біріктіре білді [3;4].

Мақаланың мақсаты – Е.А. Бөкетовтың білім беру миссиясының мазмұнын ашу, оның институционалдық көріністерін Қарағанды университетінің қызметінен көрсету және бұл мұраның Қазақстан жоғары мектебіндегі қазіргі реформалар үшін – академиялық еркіндік, білім сапасы, пәнаралықты дамыту және университеттердің әлеуметтік жауапкершілігі үшін маңыздылығын дәлелдеу [5;6;8].

Кеңестік және посткеңестік кезеңдегі білім беру көшбасшыларына қатысты зерттеулер табысты университеттік реформалардың жеке тұлғалардың стратегиялық көзқарастары мен институционалдық шектеулерді еңсеру қабілетіне сүйенгенін көрсетеді. Отандық историографияда Букетов бейнесі тек көрнекті ғалым-практик ретінде ғана емес, сонымен бірге ғылыми және оқу үдерісін сапалы ұйымдастыра білген, кадр даярлау сапасына да, нақты сектордың мәселелерін шешуге де бірдей бағытталған үлгілі ұйымдастырушы ретінде сипатталады [1;2].

Теориялық тұрғыдан Бөкетовтың білім беру миссиясын «гумбольдтық» университет моделінің (білім беру мен ғылыми-зерттеу жұмысының бірлігі), инженерлік модельдің (білімнің өндірістік қолданбалылығы) және үшінші буын университеттерінің қоғамдық миссиясының (әлеуметтік инновациялар, технологиялар трансферті, қауымдастықтармен өзара іс-қимыл) синтезі арқылы түсіндіруге болады [6;8]. Осы негіздердің үйлесімі оның қалыптастырған тәжірибесінің орнықтылығын және жаңа саяси-экономикалық жағдайларға бейімделу қабілетін түсіндіреді.

Бөкетовтың білім беру философиясында тұлғаны жан-жақты дамыту идеясы негізгі орын алды. Ол дәйекті түрде ұштағанды алға тартты: ғылыми дайындықтың іргелілігі, инженерлік ойлау мәдениеті және гуманитарлық рефлексия. Мұндай ұстаным түлектерге тек қолданбалы міндеттерді шешіп қана қоймай, сонымен бірге технологиялардың әлеуметтік салдарын бағалауға, этикалық сезімталдық пен қоғам алдындағы жауапкершілікті сақтауға мүмкіндік берді [3; 4].

Ғылым тіліне және сөздік қарым-қатынас мәдениетіне ерекше назар аударылды. Жазушы әрі аудармашы ретінде Букетов ғылыми тілдің дәлдігі мен гуманитарлық мәдениет «қосымша» емес, инженерлік және

жаратылыстану білімінің сапасын қамтамасыз ететін шарт екенін көрсетті. Бұл тәсіл академиялық этиканың жоғары стандарттарын қалыптастырып, оқу үдерісінің формалдануын болдырмады және студенттердің дербес ойлауын ынталандырды.

Бөкетовтың белсенді ұйымдастырушылық қызметі кезеңінде Қарағанды университеті Орталық Қазақстандағы жетекші ғылыми-білім беру орталығы ретіндегі мәртебесін кезең-кезеңімен нығайтты. Институционалдық шешімдер білім беру бағдарламаларының аясын кеңейтуді, зерттеу инфрақұрылымын дамытуды, өндіріс өнеркәсіптік кәсіпорындарымен байланыстарды бекітуді және тұрақты ғылыми мектептерді қалыптастыруды қамтыды. Бұл қадамдар университет миссиясын ғылым, өндіріс және қоғам арасындағы дәнекер ретінде түсінген оның көзқарасын айқын көрсетті [2; 4].

Ғылым мен білімнің жүйелі интеграциясы студенттердің зерттеу жобаларына ерте араласу тәжірибесінен, студенттік зертханалардың дамытылуынан, кафедралардың салалық ҒЗИ мен конструкторлық бюролармен өзара әрекеттесуінен көрініс тапты. Білім беру мен зерттеу контентінің мұндай тоғысуы инновацияға және технологиялық кәсіпкерлікке қабілетті кадрларды даярлауды қамтамасыз етті, бұл қазіргі заманғы үшінші миссия университеттеріне қойылатын талаптарға сәйкес келеді [6; 8].

Бөкетовтың оқу жоспарларына деген көзқарасы іргелі пәндер мен қолданбалы модульдердің теңгеріміне негізделді. Ол химия, металлургия, материалтану, экология және сапаны басқаруды біріктіретін пәнаралық курстарды қолдады. Өндірістік практикалар мен жобалық тапсырмалар білім беру үдерісінің «қосымша» емес, тең құқықты элементтері ретінде қарастырылды. Нәтижесінде түлектер аймақ кәсіпорындарындағы нақты міндеттерді шешу тәжірибесін алып, технологиялық циклдерді түсіну мүмкіндігіне ие болды [2; 3].

Индустриямен кооперация моделі дипломдық жұмыстардың бірлескен тақырыптарын, шаруашылық келісімшарттық зерттеулерді және қысқа мерзімді тағылымдамаларды қамтыды. Бұл нәтижелердің дәлелділігі мен қайта жаңғыртылу мәдениетін нығайтып қана қоймай, сонымен бірге студенттердің әлеуметтік жауапкершілігін дамытты. Себебі технологиялық шешімдердің экологияға және жергілікті қауымдастықтарға әсерін бағалау жобалардың міндетті бөлігі болып табылды [4; 8].

Бөкетовтың білім беру миссиясында оқыту субъектісіне – студентке ерекше көңіл бөлінді. Оқытудың мәні «дұрыс» жауаптарды жинақтауда емес, зерттеушілік сұрақ қоюды, әдіснамалық мәдениетті және проблемаларды дербес шешу дағдыларын қалыптастыруда деп қарастырылды. Осыдан барып тәлімгерлікке, жобалық формаларға, ғылыми ұйірмелер мен кафедралық семинарларға назар аударылды [3;4].

Миссияның ажырамас бөлігі академиялық адалдық болды. Ар-ожданлы дәйексөз келтіру тәжірибесі, дереккөздермен сауатты жұмыс істеу, бағалаудың ашық критерийлері, сапа үшін формалды көрсеткіштерден бас тарту – осы элементтер сенім мен жоғары стандарттар ортасын қалыптастырды. Мұндай қағидаттар бүгінде де халықаралық ұйымдар тарапынан жоғары білім сапасының негізгі факторларының бірі ретінде мойындалып отыр [6;8].

Бөкетовтың жазушы әрі аудармашы ретіндегі гуманитарлық тәжірибесі білім беру күн тәртібін жаңаша пайымдауға мүмкіндік берді: университет – тек құзыреттер фабрикасы ғана емес, сонымен бірге мәдени коммуникацияның, тілалық түсіністіктің, тұлғалық және ұлттық сәйкестіктің қалыптасу кеңістігі. Әдеби бастамаларды қолдау, аудармашылық мектепті дамыту, университеттік медиа мен ағартушылық жобаларды өркендету ғылыми білімді өңір мен елдің мәдени өрісіне интеграциялады [2;7].

Осы тұрғыдан алғанда, білім беру миссиясы мәдени миссияға дейін кеңейді: университет ғылыми жаңалықтар, инженерлік инновациялар мен гуманитарлық рефлексия түйіскен қоғамдық диалог орталығына айналды. Мұндай интеграция Бөкетовтың тұлға мен қоғамның үйлесімді дамуы туралы түсінігіне сәйкес келді.

Қазіргі кезеңдегі Қазақстанның жоғары білім беру жүйесі академиялық автономияның күшеюімен, нәтижеге бағдарланған білім беру бағдарламаларының енгізілуімен, басқару мен оқыту ортасының цифрландырылуымен, халықаралық ынтымақтастық пен тұрақты даму мәселелеріне назардың артуымен сипатталады. Осы бағыттардың барлығында Бөкетов идеялары өзекті күн тәртібімен үндеседі: ғылым мен білімнің бірлігі, қоғам алдындағы жауапкершілік, пәнаралық сипат және академиялық мәдениеттің жоғары стандарттары [5; 6; 8].

Сапа саясаты тұрғысынан Бөкетовтың көзқарасы қазіргі трендтерді қолдайды: білім беру нәтижелеріне бағдарлану, деректердің дәлелділігі мен верификациясы, жұмыс берушілер мен түлектермен жүйелі кері байланыс орнату, ішкі сапаны қамтамасыз ету жүйелерін дамыту. Ғаламдық бәсекелестік жағдайында дәл осындай элементтер университеттердің орнықтылығын және олардың елдің адами капиталына қосатын үлесін қамтамасыз етеді [6; 8].

Бөкетовтың білім беру миссиясын қайта құру негізінде университеттердің дамуына қолданбалы модель ұсынуға болады. Ол төрт өзара байланысты блокты қамтиды: а) ғылыми-зерттеу блогы – студенттердің ғылымға ерте араласуы, жобалық-зерттеу тректері; ә) өндірістік-технологиялық блогы – индустриямен серіктестік, бірлескен зертханалар, тағылымдамалар; б) гуманитарлық-мәдени блогы – тілдік және коммуникативтік дайындық, университеттік медиа, аудармашылық тәжірибелер; в) әлеуметтік-этикалық блогы – академиялық адалдық, азаматтық жауапкершілік, сервистік оқыту.

Модельді жүзеге асыру механизмдері мыналарды қамтиды: пәнаралық модульдері бар оқу жоспарларын жаңарту; жобалық семестрлерді енгізу; тәлімгерлік жүйелерін дамыту; академиялық жазу орталықтарын құру; студенттердің ғылыми-зерттеу жұмыстарын (СҒЗЖ) және стартап-инкубаторларын қолдау; ESG-күн тәртібін оқу кейстеріне интеграциялау; білім беру нәтижелерін көпдеңгейлі бағалау (портфолио, кейс-сұхбат, сыртқы емтихандар) [6; 8].

Қазіргі зерттеу Бөкетовтың білім беру миссиясының концептуалды реконструкциясына және оның институционалдық көріністеріне бағытталған. Шектеу ретінде нақты басқарушылық шешімдер туралы жүйелендірілген эмпирикалық деректердің, жекелеген реформалардың сапа метрикаларына және түлектер нәтижелеріне ықпалына қатысты мәліметтердің жеткіліксіздігін атауға болады. Болашақтағы жұмысқа архивтік

зерттеулерді, ауызша тарихты (шәкірттері мен әріптестерімен сұхбаттар), ғылыми мектептердің картасын жасауды және аймақтың басқа университеттерімен салыстырмалы талдауды енгізуге болады [1; 2; 7].

Е.А. Бөкетовтың білім беру миссиясы – университетті ғылым, технология, гуманитарлық білім мен азаматтық жауапкершіліктің синтезі ретінде стратегиялық тұрғыдан пайымдау. Оның институционалдық көріністері – білім мен зерттеудің интеграциясы, индустриямен тұрақты байланыстар, пәнаралықты қолдау, академиялық адалдық мәдениетін қалыптастыру – Бөкетов негізін қалаған қағидағаттардың бүгінгі күні де өз тиімділігін сақтап отырғанын көрсетеді.

Жаһандық білім кеңістігінде өз позициясын нығайтып келе жатқан қазіргі Қазақстан үшін Бөкетов мұрасына жүгіну реформаларды бытыраңқы бастамалардың жиынтығы емес, сапаға, инновацияға және қоғамға қызмет етуге бағдарланған «миссия университеті» тұжырымдамасы аясындағы тұтас стратегия ретінде құруға мүмкіндік береді. Оның идеялары мен тәжірибелерінің ұзақ мерзімді құндылығы да осыдан көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Букетов Е.А. Избранные труды. – Караганда: Изд-во КарГУ, 1980.
2. Карагандинский университет имени Е.А. Букетова: история и современность. – Караганда, 2020.
3. Абдрахманов А. Развитие университетского образования в Казахстане: исторический аспект. – Алматы, 2015.
4. Смагулов Е. Университет как центр науки и образования. – Астана, 2018.
5. Назарбаев Н.А. Взгляд в будущее: модернизация общественного сознания. – Астана, 2017.
6. UNESCO. Higher Education in the 21st Century: Vision and Action. – Paris, 1998.
7. Вестник Карагандинского университета. – Караганда, различные годы.
8. Букетов Е.А. Очерки, статьи, выступления. – Алматы, 1982.

ӘОЖ 37.013(574)

МАТЕМАТИКА ФАКУЛЬТЕТІМІЗДІҢ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУДАҒЫ Е.А.БӨКЕТОВТЫҢ ЕҢБЕГІ

Искаков С.А., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
Кервенов Қ.Е., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
Бейсенова Д.Р., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
Нығметжанова Т.Қ., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан
Искакова Г.Ш., академик Е.А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды, Қазақстан

Қарағанды мемлекеттік университетінің ашылуымен Орталық Қазақстанда жаңа дәуір басталды. Профессор-оқытушылар құрамы, студенттер мен қоғамдық ұйымдардың алдында оқу-әдістемелік, ғылыми, идеялық-тәрбие жұмыстары алдында жас мамандар даярлау сапасын арттыру жолында түбегейлі қайта құру мәселесі тұрды. Осы міндеттерді мұқият шешу үшін ең алдымен кадрларды дұрыс таңдау және орналастыру қажет болды.

Осы орайда, Қазақстан ғылымы мен жоғары мектебінің көрнекті өкілі, академик, жазушы, қоғам қайраткері Е.А.Бөкетов- Қарағанды университетінің тұңғыш ректоры ретінде оқу орнының іргетасын қалауда, оның ғылыми-кадрлық әлеуетін қалыптастыруда ерекше рөл атқарды. Университеттің құрылуы тек аймақтық емес, республикалық деңгейде жоғары білім берудің дамуына зор үлес болып саналады. Әсіресе, Математика факультетінің қалыптасуы мен алғашқы кадрларын даярлау ісінде Е.А.Бөкетовтың ұйымдастырушылық қабілеті мен көреген басшылығы айрықша маңызға ие болды. Математика факультетіміздің алғашқы деканы болып А.И. Игликов тағайындалды.

ҚазССР жоғары және орта арнаулы білім Министрлігінің жолдауымен университетке 18 ғылым кандидаты келді: К.С. Баишев, Т.А. Көкетаев, Т.Ф. Мустафин, А.И. Перевертун, М.А. Перевертун, Т.С. Сматыв және басқалары.

Факультетімізде студенттер саны 1972 жылы 339; 1973 жылы 367, кешкі бөлім 432; 1974 жылы 386, кешкі бөлім 317 және т.с.с. қарқынды даму үстінде болды.

Е.А.Бөкетов ректорлық қызметін атқарған жылдары университеттің басты міндеттерінің бірі – факультеттердің ғылыми деңгейін көтеру және кәсіби кадрларды қалыптастыру болды. Бұл бағытта Математика факультетінің орны ерекше еді. Себебі математика – барлық жаратылыстану және техникалық мамандықтардың негізін құрайтын ғылым, сондықтан факультетке жоғары білікті профессор-оқытушылар құрамын жинақтау аса өзекті мәселе болды.

Е.А. Бөкетов бастамасымен Мәскеу, Ленинград, Новосибирск сынды ғылыми орталықтардан жас ғалымдар мен тәжірибелі мамандар шақырылды. Сонымен қатар, жас қазақстандық түлектерді аспирантура мен ғылыми тағылымдамаларға жіберу ісі жүйелі түрде ұйымдастырылды. Бұл қадамдар болашақта факультеттің өз түлектерінен қалыптасқан ғылыми кадрлық мектебін құруға негіз қалады.

Е.А.Бөкетов тек ұйымдастырушы ғана емес, өзі де ірі ғалым ретінде ғылыми ізденістің, шығармашылық атмосфераның қалыптасуына жағдай жасады. Ол университеттегі әрбір факультеттің, соның ішінде математика саласының, тек білім беру ғана емес, сонымен қатар ғылыми-зерттеу орталығы болуын көздеді. Нәтижесінде алғашқы жылдары-ақ Математика факультетінде ғылыми семинарлар, студенттік үйірмелер ашылып, жас мамандардың зерттеушілік әлеуетін арттыруға жол ашылды.